

Bacheloroppgave Vår 2021

Alexander Skog

Kandidat nr. 10018

Romantikk i det moderne øyet

Et dypere dykk i nutidens forståelse av Peder Balkes særegne landskapsmaleri

Innholdsfortegnelse

Side 3-4 – Innledning

Side 4-5 – Kort om Balke

Side 5-7 – Beskrivelse av *Nordkapp*

Side 8-10 – Det romantiske bildet

Side 10-17 – Det abstrakte bildet

Side 17-18 – Balke og Trondheim Kunstmuseum

Side 18-19 – Avslutning

Side 20 - Litteratur

Innledning

I denne oppgaven skal jeg i hovedsak skrive om Peder Balkes maleri *Nordkapp* som henger i TKM sin utstilling. Jeg skal finne ut hva som kjennetegner nutidens forståelse av Balkes senere landskapsmotiv.

Første gangen jeg besøkte TKM var i august 2018, da skulle jeg starte mitt første år med kunsthistorie. Jeg var med på en omvisning i museet, og jeg husker at maleriet av *Nordkapp* gjorde et sterkt inntrykk på meg. Jeg ble litt satt ut av maleriets luftige uttrykk, den så nesten malplassert ut blant de andre maleriene. Uttrykket var helt annerledes fra de andre landskapsmaleriene som hang i det samme rommet, de var mye mer detaljerte og tunge. På den tiden kjente jeg ikke til Peder Balke, uten å lese noe om utstillingen antok jeg at dette var et bilde malt av en eller annen moderne kunstner, kanskje rundt 1950-årene. Det overasket meg derfor senere når jeg lærte meg hvem Peder Balke var, og under hvilken tid han levde og arbeidet.

Denne opplevelsen har inspirert meg til å finne ut av hva det er som bestemmer hvordan vi leser kunst. Jeg vil betrakte meg selv som en som er litt over gjennomsnittet kunstinteressert, så jeg lurte på hvorfor jeg ikke kjente til denne tidlige abstrakte malerstilen. Marit Lange har forsket mye om Balke, hun sier at Balkes kunst ikke ble akseptert i hans samtid, og på grunn av det blitt glemt i norsk kunsthistorie.¹ De kunstnerne som blir fortelt og lært om former vår forståelse av kunstverden, særlig når det kommer til eldre kunst. Selv om det finnes mye skrevet om forskjellige kunstnere, for eksempel fra 1800-tallet, så er det bare noen få som gjenlever i diskusjonene til alminnelige folk. Særlig når det kommer til kunstepokene, nordmenn flest knytter J. C. Dahl til nasjonalromantikken, og Munch til den tidlige modernismen. Om man tenker som Marit Lange så kan man skjønne at de kunstnerne som var forut sin tid lett kan glemmes, for så å gjenoppdages når tiden er inne. Dette virker å være tilfelle med Balke.

På grunn av manglende kunnskap om denne malerstilen har jeg ikke sett på bildet i samme kontekst som de andre, mer figurative landskapsbildene. Jeg tror at denne opplevelsen er noe som mange av de besøkende kan kjenne seg igjen i. Lengre frem i samme utstilling ved TKM henger et maleri av Inger Sitter som ble fullført i 1984. Verket har et veldig abstrakt uttrykk, for meg følte det rett å se på bildet av *Nordkapp* i sammenheng med Sitter sitt bilde.

---

¹ Marit Lange, *Peder Balke*, s. 5

Når jeg innså dette, ble jeg interessert i å forstå hvordan vi i dag leser Balkes bilder. Og det er mer eller mindre slik jeg vil formulere min problemstilling; med utgangspunkt i Peder Balkes *Nordkapp* vil jeg finne ut hva som kjennetegner nutidens forståelse av Balkes senere landskapsmalerier? Jeg tror at modernismens abstrakte maleri har gitt oss til erfaring til å tolke og forstå abstrakt kunst, i hvert fall abstrakte kvaliteter ved kunst, og jeg tror at vi, i hvert fall delvis bruker den erfaringen når vi ser på Balkes kunst i dag. Jeg mener at dette er relevant å skrive om i dag, fordi det ennå er en generell mangel på kunnskap om Balkes originale kunst. Hvis vi tolker hans kunst fra nutidens perspektiv så har også kunsten kanskje en større relevans i dag enn annen kunst fra samme tid.

For å løse denne oppgaven vil jeg identifisere og skille de romantiske og de moderne/abstrakte kvalitetene i *Nordkapp*. Jeg blir å bruke nyere forskning om Balke til å forstå hvordan hans kunst passer inn i romantikken. Så vil jeg trekke ut de delene av *Nordkapp* som jeg mener har abstrakte tendenser, og så analysere dem ved hjelp av forskjellige teorier om abstraksjon. Deretter vil jeg trekke inn nyere norsk kunst som jeg mener kan sees i sammenheng med Balkes kunst. Til sist blir jeg å skrive litt om samlingsutstillingen i Trondheim Kunstmuseum som *Nordkapp* er en del av, da blir jeg å bruke det jeg har kommet fram til i drøftingen for å forklare hvilken rolle maleriet spiller i samlingen og utstillingen.

Kort om Balke

Peder Balke (1804-1887) vokste opp under veldig fattige kår med sin mor og sin bror i Hedmark. Som barn var han nødt til å ta på seg harde arbeidsoppgaver på gårdene rundt om for å hjelpe å sørge familien. Som ung kom han i lære hos en håndverksmaler i sin hjembygd, og med årene klarte han å arbeide seg opp til å bli en anerkjent og relativt velstående håndverker og dekorasjonsmaler i sitt lokalsamfunn.² Hans bakgrunn som dekorasjonsmaler har hatt innflytelse på hans kunstneriske utvikling. Hans særegne stil kan sees på å være påvirket av hans erfaring med dekorasjonsmaling.³

Den tids verneplikt satte en dog en stopp for hans karriere som håndverker i hjemtrakten, for å slippe militærtjenesten reiste han i 1827 til Christiania for å søke borgerskap som malermester,

---

² Marit Lange et al. *Modernismens norske pioner* s. 11-13

³ Lange, *Peder Balke*, s. 12

de med borgerskap slapp den tiden verneplikten.⁴ Ved å flytte til Christiania ble Balke oppdaget for sitt talent med malerkosten, og han begynte å studere ved den kongelige tegneskolen i Christiania.⁵ Etter det studerte han i Stockholm under C. J. Fahlerantz. Han fikk solgt bilder til kongehuset, noe som gav han råd til å reise til blant annet Nordkapp.

Beskrivelse av *Nordkapp*

Nordkapp er malt av Peder Balke i løpet av 1870-årene. Den er malt i oljemaling på treplate, 124 x 152 cm. Maleriet ble innkjøpt av Trondheim kunstforening i 1974, og den har vært en del av den nåværende utstillingen siden årstall. Bilder henger i det første rommet i utstillingen, hvor de fleste maleri er fra 1800-tallet. I rommet henger blant annet det første maleriet til samlingen, *Norsk juleskik* malt av Adolph Tidemand i 1846. Et nasjonalromantisk bilde av en gruppe vinterkledde barn og unge rundt et nedsnødd stabbur. Bildet setter nesten tonen for resten av rommet, temaene som går igjen kan knyttes til romantikken. Rommet består av landskapsbilder, sjangermaleri, hverdagsskildringer og portretter.

Bildet av Nordkapp har en relativt enkel komposisjon. En av de tydeligste delene av bildet er det karakteristiske plataået som er Nordkapp. Selve fjellklippen er avbildet fra vestsiden, og man kan se at den strekker seg nordover ut i havet. Plataået ligger kanskje en mil unna forgrunnen til bildet, siden den er malt ganske liten. Forgrunnen er ikke like tydelig angitt som klippen, men det er tydelig at det forestiller en plass hvor hav og land møtes. Den består både av runde og harde formasjoner som ligner på skjær og små klipper, i tillegg til enkle langstrakte malerstrøk som kan ligne på svaberg eller en sandstrender.

Det som ellers er lett å tyde på maleriet er skyformasjonene som svever over plataået, og delvis speiler seg i havet. I midten av bildet kan man se en seilbåt som er på vei mot land, med tre eller fire personer om bord. Båten er malt såpass langt borte at man nett og gjemt kan se hva som er der. Ved horisonten kan man i tillegg se tre små figurer malt tett sammen, to av disse

---

⁴ Lange et al. *Modernismens norske pioner* s. 13

⁵ *Ibid* s. 13

ser ut som seilbåter, men figuren i midten ligner nesten på et skjær. Penselstrøkene til de mest detaljerte og figurative delene av maleriet er ytterst tynne, og lite maling er brukt.

Fargebruken til dette bildet er veldig enkelt. Tilsynelatende består maleriet av tre farger, hvit eller eggeskall, sort og en lys blå farge med rødlige undertoner. Hele maleriets bakgrunn består av den samme hvite fargen, over den er det brukt blått og sort i varierende intensitet. Variasjonen av tynne og tykke lag med farge over den hvite bakgrunnen gir en illusjon av et større mangfold farger. Den sorte fargen blir brukt til å avbilde de jordlige elementene i bildet, som plataet og stranden, forgrunnen er gjort med tykke lag maling, slik at det som er nærmest blir kullsvart. Plataet derimot er malt med tynne lag av maling, som gjør den nesten gjennomsiktig med den lyse bakgrunnen. Blåfargen utgjør deler av himmelen og havet, den er ikke brukt like intenst som den sorte. Skyene kommer fram av at den blåe fargen er blitt fjernet fra bakgrunnen, enkelt steder er fjernet helt for å skape en sterk kontrast mellom det blåe og det vite. Denne teknikken ser ut til å bli brukt til flere deler av bildet.

Det skal også nevnes at det ser ut til at påføringen av maling varierer ut over bildet. Balke har blitt kjent for sin særegne maleteknikk som han utviklet gjennom sitt liv. Han påfører farge på en hvitmalt, ofte glatt bakgrunn, så bruker han våte svamper, grove pensler, fingre og lignende til å fordrive fargene. Han former, og fjerner farge på en måte som skape ulike kontraster med bakgrunnen, slik at det uttrykker det han vil.⁶ Denne måten å male på vises tydelig i *Nordkapp*, malingen i forgrunnen ser ikke nødvendigvis ut til å ha blitt applisert med en pensel.

For eksempel, den store figuren i midten av forgrunnen som ligner et skjær ser ut til å ha blitt malt på forskjellige måter. Toppen av figuren ser ut til å ha blitt malt med en grov pensel, malingen ligger tykt på, og sporene etter penselstråene vises tydelig. På bunnen, og andre deler av figuren ser man at malingen er smurt ut med noe som ikke etterlat seg like tydelige spor. Bevegelsene som er brukt vises godt, noe har strøket seg frem og tilbake, og på den måten skapt en kant med oppsamlet maling rundt den mer strøkne overflaten hvor den hvite bakgrunnen skinner igjennom. Når man ser på disse delene av maleriet for seg selv minner de tydelig om fingermaleri, men siden ingen fingeravtrykk er synlig så kan det nok hende at Balke brukte seg av en våt svamp på *Nordkapp*.

Det alle delene av bildet, både fargebruken og maleteknikken har tilfelles er at de er veldig enkle og lette. Det vil si at det ser ut som alle delene ved bildet egentlig bare er blitt berørt én gang. Mange andre malerier fra samme tid ble som oftest bygd opp av flere lag med maling for

---

⁶ Lange, *Peder Balke*, s. 11-12

å skape dimensjon og dybde, i *Nordkapp* derimot oppnås en lignende effekt av å påføre maling med ett penselstrøk, for så å spre malingen ut med noe annet for å skape form og dybde ved hjelp av bakgrunnsfargen. Det er tydelig at hvert strøk, enten med pensel eller svamp, bare har blitt gjort én gang på samme sted, på grunn av dette blir maleriets uttrykk lett og luftig. De enkle malestrøkene kan betraktes samtidig som illusjonen av dybde oppleves.

Maleriet av *Nordkapp* er et godt eksempel det som kjennetegner Balkes senere landskapsmotiver. Få farger strøket over en ensfarget bakgrunn med enkle og av og til grove bevegelser er det som karakteriserer hans uttrykk for det nordnorske landskapet. Disse trekkene var ikke typisk for norsk landskapsbilder på den tiden, og det er det som er hovedgrunnen for at vi leser dette maleriet på en annen måte enn J.F. Eckersbergs *Fra Romsdalen* (1867) som henger rett ved siden av *Nordkapp*. *Fra Romsdalen* er et landskapsmaleri som avbilder, fjell, dal, vann og en liten bebyggelse i ytterste detalj.

Det som er viktig for å svare på problemet i denne oppgaven, finne ut hva som kjennetegner nutidens forståelse av Balkes senere landskapsmaleri, er det viktig å skille på hvilke deler av maleriet vi oppfatter fra et moderne perspektiv, og de delene av maleriet vi kan knytte til dets samtid. Peder Balke lærte seg å male profesjonelt i løpet av 1830 og 1840-årene, den tiden når romantikken var på sitt høydepunkt i Europa. De romantiske ideologiene kommer tydelig fram i *Nordkapp*, så poenget med denne oppgaven er ikke å gjøre om maleriet til noe annet enn det er, men heller å se på hvordan maleriet kan bli forstått fra nutidens perspektiv. Derfor vil neste del av oppgaven sette maleriet inn i sin historiske kontekst, og gjøre rede for hvordan maleriet kan leses som et romantisk bilde.

Det romantiske bildet

Under romantikken blomstret landskapsmaleriet som sjanger. På grunn av industrialiseringen og urbaniseringen ble bilder av den urørte naturen veldig populært, og mange av de

profesjonelle kunstnerne spesialiserte seg i sjangeren.⁷ Dermed var det ikke underlig at Balke valgte å jobbe med å perfektionere sin avbildning av naturen. På denne tiden var det mange norske kunstnere som søkte seg til J. C. Dahl for lærdom, det samme gjorde Balke.⁸ Dermed reiste Balke til Dresden, hvor Dahl oppholdt seg. Balke fikk studere bilder av Caspar David Friedrich under et opphold i Berlin i 1835 før han ankom Dresden.⁹ Balke lærte en god del av Dahl, men flere mener at man kan se tydelig inspirasjon fra Friedrich i Balkes tidligere bilder. Marit lange nevner blant annet de symmetriske komposisjonene i Balkes bilder kan knyttes til Friedrich stil.¹⁰

I en bok som ble gitt ut i samband med en utstilling av Balke i 2014 drøfter Knut Ljøgdø rundt Balkes romantiske motiver. Han forklarer hvordan den nordiske naturen hadde vakt interesse for romantikerne i Europa på starten av 1800-tallet, det fjerne og ubebodde arktiske landskapet passet inn med idéen om det sublime. Ljøgdø referer til blant andre Edmund Bruke som sier det sublime er noe som er overveldende og som kan føre til frykt.¹¹ Det nordlige landskapet hadde ikke blitt ordentlig avbildet tidligere, så for mange var det eksotisk og ufattelig. Disse ufattelige aspektene ved naturen er noe Balke klarte å uttrykke i sine bilder, derfor ble han særlig ettertraktet i Europa. Den største kommisjonen Balke fikk var av den franske kongen Louis-Philippe, han hadde selv som ung vært på reiser nordover, og blant annet besøkt Nordkapp.¹² Kongen ville ha maleri med norske, særlig nordnorske motiv, hele kommisjonen ble dessverre for Balkes skyld ikke fullført på grunn av februarrevolusjonene i 1848.¹³

Det de europeiske romantikerne ville kalt det sublime kommer til uttrykk i *Nordkapp*, på grunn av den enkle koloritten smelter himmelen og havet sammen til en enhet som veller seg ut over beskueren. Nordkapp-plataet reiser seg fra en dis som ligger over havet, selv om den er malt med enkle former, og tynne lag farger så uttrykker den en slags kraftfullhet. Seilbåtene som er avbildet er veldig små i forhold til havet, himmelen og fjellet, dette gjør Balke i mange av sine bilder. Ved å fremstille alt som er menneskeskapt som smått og hjelpeløst i forholdt til naturen, vektlegger Balke hvor små og maktløse mennesker er, og det forsterker det sublime i naturen.

---

⁷ Fred S. Kleiner, *Gardner's Art through the ages*, s. 809

⁸ Knut Ljøgdø et al. *Paintings by peder balke* s. 22

⁹ Lange et al. *Modernismens norske pioner* s. 17

¹⁰ Lange, *Peder Balke*, s. 13

¹¹ Ljøgdø et al. *Paintings by peder balke* s. 44

¹² Ibid s. 49

¹³ Lange, *Peder Balke* s. 8

Selv om Nordkapp-plataet ikke er så stort i forholdt til selve bildet, så virker den likevel enorm i forhold til seilbåtene.

Vekten på det sublime i bildene er det som mest skiller Balkes fra de andre største norske kunstnerne på den tiden. Det å ofre naturtroheten for å sterke det ufattelige ved naturen blir for mye for det norske publikum. som Marit Lange sier var de ikke klar for hans kunst med tendens til abstraksjon.¹⁴ Balkes bilder gir ofte en illusjon av å være naturtroe, men ved å sammenligne hans maleri med andre maleri av samme motiv kan man se en forskjell. Under 1840-årene malte både Balke og Dahl et bilde av Jostedalsbreen. Selv om Balke hadde jobbet sammen med Dahl en tid så hadde han utviklet en helt egen stil, dette kan man se når man sammenligner begge sine bilder av Jostedalsbreen. Begge har et likt motiv for bildet, isbreen som veller ut i en dal, med vann og litt bebyggelse i forgrunnen. Dahl har malt isbreen etter sine ekte proposisjoner i forhold til landskapet, fargene og lyset ser helt naturlig ut, bildet ligger i en ro. Balke har derimot malt et grandios og nesten teatralsk bilde av den samme breen, som Torsten Gunnarson omtaler som «en ekstrem destillasjon av det sublime».¹⁵ Proposisjonene i bildet stemmer ikke med virkeligheten, isbreen veller seg opp mot fjellveggene, og kanten av breen er formet som et stup, like stor og bratt som Nordkapp-plataet. Det er avbildet et hus rett i forkanten av breen, huset er så lite at breen møter det som en enorm og endeløs fjellvegg. Selv om bildet av Jostedalsbreen ble malt lenge før *Nordkapp*, kan Balkes framstilling av det sublime kjennes igjen i begge verkene.

Selv om Balkes verk kanskje ikke direkte kjennes igjen iblant den norske romantiske kunsten fra 1800-tallet, så gjør det ikke hans kunst som dårligere eksempler på romantisk kunst. Romantikken så forskjellig ut i ulike land, Balkes idéer og visjoner passet ikke inn med den generelle oppfatningen av romantikken i Norge på den tiden. Geir Uthaug reflekterer over de romantiske idéene i boken *Romantikkens univers*, han sammenfatter folks spekulasjoner kring det indre følelseslivet. Han beskriver dem som noe uoppnåelig, og at dette uoppnåelige har en kraft som ikke kan nås fra en realistisk synsvinkel.¹⁶ Fra vårt perspektiv vil vi nok tolke Balkes bilder på den måten at han prøver å avbilde noe uoppnåelig. Ved å få frem det sublime, og de subjektive opplevelsene mennesker kan ha i naturen kommuniserer han disse romantiske tankene.

---

¹⁴ Ibid s. 5

¹⁵ Torsten Gunnarson, *Nordic landscape painting*, s. 103

¹⁶ Geir Uthaug, *Romantikkens univers*, s. 25

Dette er den romantiske forståelsen av *Nordkapp*, denne tolkningen av verket kan gjøres ved hjelp av å sette det inn i sin historiske kontekst. Siden de fleste ikke direkte knytter bildet til romantikken, på grunn av manglende kunnskap om Balke, så er det ikke de romantiske aspektene som spiller størst rolle i nutidens forståelse av bildet. Derfor vil jeg videre i oppgaven gå inn på de delene av verket med moderne tendenser, det vil si de delene som vi oppfatter som moderne og abstrakte. Jeg vil også utforske om det er noen sammenheng mellom de romantiske og moderne delene av maleriet, og hva det har å si for vår forståelse av bildet.

Det abstrakte bildet

Som tidligere nevnt i oppgaven, er det min teori at modernismens abstrakte maleri har påvirket hvordan vi leser Balkes kunst i dag. Først må det nevnes at Balkes maleri *Nordkapp*, ikke direkte kan betraktes som et moderne abstrakt maleri, enestående på grunn av at bildet er laget i 1870-tallets Norge av en kunstner som i hele sitt liv malte bilder knyttet til romantikken. Diskusjonen om Balke kan sees på som en tidlig norsk modernist skal ikke tas opp i denne oppgaven, derimot vil jeg se finne ut av om det finnes noen sammenheng mellom modernismens abstrakte kunst og Balkes særegne stil. Finnes det noen teorier som kan beskrive vår forståelse av Balkes mindre figurative kunst? I denne delen av oppgaven vil jeg vil jeg forstå prinsipper og ideologier bak den abstrakte kunsten, og deretter se om de kan knyttes sammen med nutidens forståelse av *Nordkapp*.

I innledningen forklarte jeg at jeg ville se mot den abstrakte kunsten for å hjelpe meg med mitt problem på grunn av at jeg først feilidentifiserte *Nordkapp* som et abstrakt maleri. Etter å ha forsket mer rundt Balke og abstrakt kunst har jeg funnet andre måter jeg vil knytte Balke og abstraksjonen sammen på. Jeg oppdaget at det fantes norske kunstnere fra vår tid som er tydelig abstrakte i sin stil, som Ørnulf Opdahl og Inger sitter, i tillegg har de et bildespråk som ligner Balkes. Siden deres kunst kan direkte knyttes til abstraksjonens ideologi, så mener jeg at man kan se på Balkes kunst litt på samme måte, enkelt på grunn av at det finnes flere likheter. Noe annet jeg oppdaget ved å studere Balkes bilder var hans kunstneriske utvikling, Balke hadde flere motiver, blant annet *Nordkapp*, som han malte om og om igjen over flere decennier, bilder

han malte av Nordkapp i 1840-årene ser helt ulik ut fra bilder av samme motiv han malte under 1870-årene. Denne utviklingen, som jeg skal forklare senere i teksten, kan sees på i direkte sammenheng med en av den tidlige abstraksjonens idéer, det å forenkle motivet til dets grunnformer og farger.

«Abstraksjon» er et spesielt ord, det drar med seg flere definisjoner og forståelser enn ordet «romantikk» gjør. «Abstrakt» har blitt brukt veldig bredt, for å forklare; forvrenginger, overdrivelser, sære uttrykk etc. innom kunsten.¹⁷ Dette fra og med etter at abstraksjonen fikk sitt navn i kunsthistorien. Denne brede og generelle forståelsen av abstraksjon er nok grunnen til at jeg personlig oppfattet *Nordkapp* som et abstrakt bilde. På grunn av denne forståelsen av abstraksjon er det også ofte akseptert å påpeke ting som abstrakt uten noen begrunnelse eller forklaring nødvendigvis. Når det kommer til *Nordkapp* betraktet jeg det som abstrakt ved at jeg kunne se hva bildet forestilte, samtidig som jeg kunne se at bildet var ekstremt stilisert. Tidligere hadde det vært nok for meg, men nå vil jeg virkelig forså abstraksjon, hva det er og hvordan det ser ut. Ved å finne ut av det kan jeg knytte det til vår oppfatning av Balkes bilder, siden flere utvilsomt ville pekt ut abstrakte aspekter ved dem. Ved å forstå abstraksjonen vil jeg kunne sette det sammen med det romantiske maleriet, og se hvordan de påvirker hverandre, og hva det har å si for vår lesing av verket.

For å finne ut hva det er med *Nordkapp* som kan oppfattes abstrakt faller det naturlig å se på hva som skiller maleriet fra de andre maleriene som blir sett på som klassiske norske romantiske bilder. Som tidligere nevnt er det en motivmessig forskjell, Balke legger vekt på det sublime i sine avbildninger av naturen, detter er likevel noe som kan knyttes til det romantiske bildespråket som var vanlig i Europa i første halvdel av 1800-tallet. Det som visuelt skiller bildet mest fra de andre norske maleriene er stilen, koloritten og maleteknikken. Naturen i *Nordkapp* er gjengitt på en forenklet måte. Stilen, fargene og måten malingen er påført treplaten former et veldig enkelt og lite detaljert bilde. På grunn av sin enkelhet blir hele malerprosessen til bildet godt synlig, man kan nesten se hvert eneste penselstrøk. På denne måten blir nesten de maleriske kvalitetene bildets motiv, i stedet for landskapet. Disse tingene er typisk for vår oppfatning av det moderne maleriet, derfor vil jeg finne ut om det er noe fra den abstrakte kunsten og dens ideologier som kan ses i sammenheng med uttrykket til Balkes maleri.

De primære elementene i *Nordkapp* sitt motiv er hav, himmel, fjell og kyst. Forgrunnen, som består av svaberg, strender og små skjær fremstår som den mest abstraherte delen av landskapet.

---

¹⁷ Mel Gooding, *Den abstrakte kunst*, s. 8

Det er der hvor malerstrøkene er grovest, det er også brukt tykt med maling, så kontrasten med den hvite bakgrunnen er større på svabergene enn på plataået som er malt med tynnere lag farge. På grunn av maleriets størrelse blir disse detaljene enda mer merkbare. Når en beskuer ser på maleriet på nært hold vil mange deler av bildet se veldig utydelige ut, den nærmeste steinen i nedre venstre hjørne av bildet ser ut som en klynge av grove målløse strøk. Det er først når bildet blir sett på i sin helhet at alle disse uklare delene former et landskap. De er på den måten avhengig av hverandre for å skape bildet, i motsetning til *Fra Romsdalen*, hvor alle små deler av bildet selvstendig kan representere det samme som maleriet også gjør i sin helhet.

De lite angitte detaljene i *Nordkapp* kan minne om impresjonismens populære metoder, at kunstnerne maler akkurat hvordan de oppfatter virkeligheten. Balkes svaberg kan få en til å tenke på Claude Monets vannliljer, de som må betraktes i maleriets helhet for å oppnå sitt fulle visuelle potensial. I motsetning til Monet malte Balke etter sine egne minner og sketsjer som han lagde under sine reiser, i hvert fall de nordnorske motivene. Balke reiste ikke til Nordkapp hver gang han skulle male de utallige bildene av plataået, det er kjent at han reiste dit én gang i 1830-årene, etter det har han malt etter minnet.

De første bildene Balke malte av Nordkapp er veldig like de andre maleriene han gjorde på den tiden. Et eksempel er et maleri av Nordkapp fra 1845, et oljemaleri på lerret som avbilder Nordkapp-plataået på en lik måte som *Nordkapp*, den største forskjellen ligger i stilen. Maleriet fra 1845 har et mangfold av farger, havet, fjellet, himmelen, skyene og skjærene har hver sin fargepalett. Alt er også malt mye mer detaljert enn i det senere bildet av Nordkapp, på samme måte som i *Fra Romsdalen*, er ikke de ulike delene av landskapet avhengig av hverandre for å bli forstått individuelt. Det er deler ved dette maleriet som likevel er forenklet fra virkeligheten som er avbildet, havet og fjellet har for eksempel større overflater som er ganske glatte og ensfargede, men de kamufleres en god del i bildets helhet. I et annet maleri av Nordkapp fra 1852 har Balke malt motivet fra ganske likt perspektiv som de andre nevnte, men i dette maleriet er mangfoldet av farger redusert, i tillegg er formene i landskapet forenklet. I dette maleriet er Nordkapp-plataået malt nesten helt rektangulært, i motsetning til bildet fra 1845, hvor plataået er avbildet med sine naturlige og mer runde former. Hele bildet er også malt med ganske store penselstrøk, og fargene er ikke blandet sammen like nøye som i det tidligere bildet.

Det som utgjør forandringen mellom bildet fra 1845 og bildet fra 1852 er rent stilmessig. Landskaper er forenklet og abstrahert i det nyere bildet i forhold til det eldre, den samme forandringen vises i enda større grad når man sammenligner bildet fra 1852 med *Nordkapp*. I vårt hovedbilde finnes det bare tre farger, malerstrøkene er grovere, og ingen farger blir blandet sammen. I *Nordkapp* utgjør også fravær av farger store deler av landskapet, den hvite bakgrunnen blir også til deler av himmelen, havet og fjellet. I bildet fra 1852 er alle delene av bildet malt, i den forstand at det ikke finnes noe tomrom. Det

er enda et bilde av Nordkapp fra 1870-årene, bildets komposisjon er nesten helt likt *Nordkapp*, plataet er plassert på samme sted, med like mye hav og himmel rundt seg. Det som skiller dette bildet ut er at det bare er malt i sort, hvis man ser bort ifra bakgrunnen, og påføringen av maling i dette bildet er noe helt annerledes. Malerstrøkene er tykke og grove, det ingen deler av bildet som er nett og detaljert. Selve Nordkapp-plataet ser ut som det er gjort i ett enkelt strøk fra det ytterste punktet og inn mot land, og skyene i himmelen kommer fram av at penselen har børstet fram og tilbake et par ganger over panelet. Forenklingen og abstraksjonen av landskapet i dette bildet er så ekstremt at det kan være vanskelig å identifisere motivet hvis man så bilde ut av sin kontekst. I *Nordkapp* ser man med det samme hva bildet forestiller, men i det andre monokrome bilde krever det litt mer tid og fokus for å kunne tyde landskapet.

Ved å se på disse fire maleriene av Nordkapp i sammenheng med hverandre kan man forstå Balkes kunstneriske utvikling gjennom livet, noe som viser seg i alle hans verk. Det kan virke som om Balke blir mer og mer sikker på sin egen visjon. Han starter med å avbilde landskapet på en måte hvor han prøver å avbilde landskapet på en naturtro måte, etter litt tid begynner han å eksperimentere med teknikken og fargebruken som resulterer i et mindre figurativt uttrykk. *Nordkapp* befinner seg en plass i denne abstraherende prosessen, og ved å sammenligne maleriet med Balkes tidligere bilder ser man hvor stor denne forskjellen faktisk er. Denne prosessen med å eksperimentere og utforske motivet, formene og fargene virker veldig moderne.

Piet Mondrian er en viktig kunstner for modernismen og abstraksjonen, i likhet med Balke malte han også landskap¹⁸, i hvert fall i starten av sin karriere. Mondrian utviklet sin egne abstrakte stil ganske raskt og noe han var kjent for var sine «komposisjoner». Flere ser disse verkene som består av linjer i sammenheng med Mondrians flere avbildninger av trær¹⁹, for eksempel verkene *Grey apple-tree* (1912) og *Flowering apple-tree* (1912). *Grey apple-tree* er

---

¹⁸ Carel Blotkamp, *Mondrian* s. 26

¹⁹ Dietmar Elger, *Abstract art* s. 52

allerede et veldig abstrahert bilde av et tre, uten tittelen kan treets form likevel anes, dette fordi en stamme hviler blant de dekonstruerte grenene. I *Flowering apple-tree* er treet blitt enda mer dekonstruert, og stammen er borte, her blir treet vanskeligere å ane hvis beskueren ikke kjenner til tittelen, men i sammenheng med det andre bildet kan man se treet i en abstraherende prosess. Det er denne prosessen som modernistene var opptatt av, det å forenkle motiv til dets grunnformer og farger, man var interessert i grunnkomposisjonene. I sin bok *Mod modernismen* beskriver Anders Troelsen det å abstrahere med at «fjerne noget fra noget andet»²⁰, det er i grunn det Mondrian, og Balke gjør i sine utforskninger av motiver, Mondrian fjerner treets struktur, Balke fjerner detaljer og nyanser i landskapet. Vi ser på *Nordkapp* med et moderne blikk fordi bildet har mange kvaliteter som vi knytter til modernismen og abstraksjonen.

En av de mange diskusjonene rundt abstraksjonen har handlet om hva som kan betraktes som abstrakt, og hvordan det abstrakte påvirker mennesket. Mel Gooding beskriver i sin bok *Den abstrakte kunst*, at abstraksjonen er et nødvendig bildespråk for å kunne representere dynamiske relasjoner mellom gjenstander, de gjenstander som kan avbildes figurativt.²¹ Han forklarer hvordan uttrykket er blitt brukt av mange, ofte for å forklare forvrenginger og overdrivelser i figurativ kunst.²² Han forklarer også hvordan det kan være problematisk når man skal prøve å definere abstraksjon, videre i boken analyserer han verk som han anser som ikke figurative. *Nordkapp* er i all forstand et figurativt verk, det forestiller et landskap, og beskueren kan tydelig se det, dermed ville flere argumentere for at bilde ikke er abstrakt. Etter Anders Troelsens teorier om samme tema mener han at abstraksjonen ikke fungerer på den måten at man kan ha en abstrakt fellesnevner, og han konkluderer med at abstraksjon kan være litt av hvert.²³

På grunn av at det finnes så mange diskusjoner og meninger om hva som er abstraksjon, eller hva som ikke er det, er det lett å falle på den konklusjonen som mange gjør; nemlig det at abstraksjon ikke må betraktes som en oppfinnelse, uten som en oppdagelse. På starten av 1900-tallet blir man for første gang oppmerksom på det abstrakte, abstraksjon har alltid eksistert, den er også blitt brukt i kunsten, men dette er første gangen abstraksjonen blir til subjektet i kunsten. Kunstneren tør utforske de ikke figurative, og utnytte det verdifulle som eksisterer der. Wassily Kandinsky er en av de første kunstnerne som utforsker abstraksjonen, han er opptatt av former og farger, og det abstrakte samspeillet mellom dem. «The harmonies of colour and form must be

---

²⁰ Anders Troelsen, *Mod modernismen* s. 63

²¹ Gooding, *Den abstrakte kunst* s. 7

²² Ibid s. 8

²³ Troelsen, *Mod modernismen* s. 54

based solely on the principle of exercising an intentional influence upon the human soul”²⁴, dette setter Kandynsky i sin idé om den abstrakte kunsten. Dette kan være på bakgrunn av den tidlige forståelsen av å gå ifra det naturtroe, som Henri Matisse for eksempel, han mener at kunstnere burde bruke farger og komposisjoner som uttrykker deres følelser.²⁵ Det som alle de ulike beskrivelsene av abstraksjon har til felles, er at de beskriver noe som ikke er fysisk, dynamiske relasjoner mellom gjenstander, fraværet av noe fysisk, direkte relasjoner mellom det fysiske og sjelen etc. Alt dette minner om noe som er skrevet om tidligere i oppgaven.

For å prøve å knytte de ulike forståelsene av abstraksjon til *Nordkapp* er det lett å dekonstruere bildet litt, se på de ulike delene hver for seg først, for så å betrakte de i sin helhet. Havet i bildet består bare av noen malestrøk fra venstre side, det er mye som er fjernet fra havet, bevegelse, speilinger og form. Dette er ikke et hav som vanligvis ville blitt sett rundt Nordkapp, det er et drømmelignende hav som gir ro til beskueren, fremfor å tilføre en historie til bildet. Havet i seg selv er i den forstand abstrakt, på bakgrunn av de mange beskrivelsene av abstraksjon som er gjennomgått i teksten. Den svarte kysten består av enkle og utydelige former, tatt ut fra bildet ville de forestilt ikke noe mer enn de malerstrøk de faktisk er. Svabergene og steinene er abstrakt i den forstand at de er så ekstremt forenklet, det samme kan sies om himmelen og Nordkapp-plataet. De små seilbåtene er svært figurative med sine linjer, men fremstår like drømmende og spøkelsesaktig som havet og disen. Seilbåtene er abstrahert på sin egen måte. De skal forestille mennesket i dette bildet, men så mye av det menneskelige er fjernet fra de, de er gjennomsiktige, kalde og selvstendige. Satt sammen til sin helhet uttrykker bildet en ro i det ekstreme landskapet. Havet er stille, himmelen er rolig og fjellet hviler. Det er relasjonen mellom de ulike elementene som får fram denne roen.

Bildet i sin helhet kan forstås som en abstraksjon siden motivet er så forenklet, og samspillet mellom de ulike delene uttrykker en følelse som er større enn bildet selv. Noe som mange abstrakte kunstnere har til felles, er at de vil lage kunst som er åpen for ulike forståelser og tolkninger. Baktanken med fraværet av det figurative er ofte at beskueren selv skal kunne ta i bruk sine egne erfaringer og egen bagasje for å fylle ut det som ikke er der. Det lette og luftige uttrykket til *Nordkapp* gir mye rom for egne oppfatninger og forståelser, det samme gjelder for alle Balkes bilder som er laget på denne måten.

---

²⁴ Elger, *Abstract art* s. 13

²⁵ Kleiner, *Gardner's Art through the ages* s. 884

Enda en begrunnelse for at Balkes kunst i dag oppfattes som abstrakt er at det finnes så mange likheter med Balkes kunst og nyere kunst. I samme utstilling som *Nordkapp* henger er det også et bilde av Inger Sitter. Bildet har tittelen *Fjell* og det er gjort i akryl på lerret og ble fullført 1984. Nesten hele lerretet blir oppslukt av en grå masse med en ubestemt rund form. Innenfor formen er det fult av malerstrøk som skaper tekstur og dybde. Det er ikke brukt mange forskjellige farger, og de fargene som er brukt er jordnære og har gråtoner i seg. I en bok om Sitter nevner Merete Hovdenak at referanser til natur og landskap er et omfattende tema innom abstrakt kunst, og at fargebruken og linjene ofte vekker assosiasjoner til naturen.²⁶ Dette stemmer for Sitters kunst like godt som Balke, bildet *Fjell* er en helt annen form for abstraksjon en hva som kan sies om *Nordkapp*, dette er jo naturlig siden Sitter har kunnet ta i bruk abstraksjonen for det den er, og utnytte den til sitt ytterste. Penselstrøkene og fargebruken kan likevel smelte inn i Balkes bilder, særlig den sorte forgrunnen i *Nordkapp*.

En annen kunstner som kan, sees i sammenheng med Balke er Ørnulf Opdahl. Opdahl er i største allmennhet en abstrakt kunstner, han har utforsket mange forskjellige medium og motiv. Under hans periode med landskapsmotiver har han selv sagt seg inspirert av Balke.²⁷ I et verk fra 1998 som heter *Budskap fra Balke* har han tydelig abstrahert videre på Balkes klassiske komposisjon og enkle fargebruk. Bildet er på likhet med Balke malt på en hvit bakgrunn, Ørnulf bruker så sort og brunt for å skape et abstrakt landskap. Motivet er ikke tydelig, men med tanke på Balkes bilder minner det om forholdet mellom hav og fjell. Penselstrøkene er veldig tykke, og de er formet med noen avskrapninger som får bakgrunnen til å skinne igjennom, på samme måte som Balke så mange ganger har gjort.

Balkes bilde *Nordkapp*, og resten av hans lignende bilder, kan forstås i lys av abstraksjon på flere ulike måter. Hans nytenkende stil lever enda i dag gjennom kunstnere som har fortsatt der Balke slapp. Hans kunstneriske utvikling kan også sees i lys av moderne abstraheringsprosesser og metoder. Alle deler av hans bilder kan også leses som abstrakt på ulike måter, ut ifra hvem som forklare kan svaret ofre variere.

---

²⁶ Sidsel Helliesen, *Inger Sitter* s. 10

²⁷ Holger Koefoed, *Ørnulf Opdahl* s. 10

Balke i Trondheim Kunstmuseum

TKM ble opprettet i 1997 for å kunne forvalte samlingen til Trondheims kunstforening på en profesjonell måte. Kunstforeningen ble opprettet allerede i 1845, og det første verket i samlingen ble kjøpt i 1864. Samlingen består i dag av rundt 6000 verk, mest bestående av malerier, trykk og skulpturer. Ifølge museets egen nettside har de en ambisjon om å anses som et betydelig, europeisk regionalt museum, med et nytenkende program. Det er opptatt av dialog å samtale i formidlingen, og ønsker å øke kunnskapen om kunst og visuelle uttrykk. Etter samtaler med noen av de ansatte kan man også forstå hvordan dette fungerer i praktikken.

På grunn av manglende informasjon om *Nordkapp* sin historikk i museet, så har jeg valgt å gjøre denne delen av teksten om til en slags analyse av utstillingen, og på den måten prøve å finne ut av hvilken rolle *Nordkapp* spiller i TKM sin samling i dag. Det som kan være interessant å nevne er at *Nordkapp* ble innkjøpt i 1974, i motsetning til de fleste andre romantiske maleriene som ble skaffet rundt starten av 1900-tallet, foreksempel *Fra Romsdalen*, som kom til samlingen i 1903. Dette kan være på grunn av at Interessen for Balkes kunst ikke var særlig stor på den tiden. Som det er resonert i denne oppgaven er det ikke før i nyere tid at Balkes kunst er blitt anerkjent og sett på som viktig i norsk kunsthistorie. I starten av 1970-tallet hadde den abstrakte kunsten godt fått sitt fotfeste i Norge, samtidig ble kunnskapen om Balkes originale kunst mer tilgjengelig og allmenn.

Utstillingen *Nordkapp* er en del av er TKM sin samlingsutstilling. Den er formet på en klassisk måte, det vi si at den følger kunsthistorien kronologisk. Ifølge en samtale med en ansatt er dette gjort for å lede besøkende. Det kan være lettere for folk å skjønne kunsten ved å se den i kronologisk sammenheng, fordi det fungerer som en rød tråd, gjerne for de som ikke kan så mye om kunsthistorie fra før. Utstillingen er delt opp i forskjellige rom med ulike tema. Det første rommet inneholder de tidligste kjøpene, også ulike sjangre med maleri som landskap, portretter og sjangermaleri. Dette rommet inneholder flere maleri fra 1800-tallet, så det blir starten på utstillingens kunsthistoriske fortelling. De fleste av samlingens verker er fra 1900-tallet, dette er en naturlig start.

Videre har de rom som kalles, fortellinger, figur, komposisjon og nordisk abstraksjon. Disse rommene er fylt med kunst, primært fra 1900-tallet som speiler den kunsthistoriske utviklingen og temaene for hvert rom. Noe som gjør utstillingen spesiell er at det er hengt opp et samtidsverk i hvert av rommene. Dette er gjort for å utfordre besøkeren, og skape samtale og

diskusjon, noe som er et av museets ambisjoner. En ansatt fortalte at «vi lærer ikke om kunst, men gjennom kunst», dette vil bety at det ikke er den kunsthistoriske kunnskapen som er viktigst å formidle, den blir mest brukt som en ledepinne. Det er samspillet mellom verkene som utgjør den viktigste kunnskapen for museet, det er det som vekker nye tanker og diskusjoner blant de besøkende. Kunsten forteller så mye mer enn bare det at den er kunst.

Nordkapp henger i det første rommet av samlingsutstillingen. Det henger blant andre landskapsmotiver, de fleste maleri som vi ville kalt romantiske. Balkes bilde skiller seg mest ut på grunn av sin stil, ingen av de andre landskapsmaleriene er malt på lik måte. Her fungerer museets idé om å utfordre besøkeren, på samme måte som meg personlig, blir de fleste besøkende overasket når de får vite at *Nordkapp* faktisk er et maleri fra 1870-årene. De fleste knytter Balkes stil til modernismen, og det fører ofte til spørsmål og diskusjoner rundt tema. På grunn av *Nordkapp* sine abstrakte tendenser fører den ofte til forskjellig tolkninger fra de besøkende. De ansatte har fortalt at maleriet ofte blir sett på i nutidens kontekst, og flere besøkende knytter det opp mot dagens diskusjon om klimaproblemet. På denne måten får *Nordkapp* en veldig relevant posisjon som kunstverk, selv om det er 150 år gammelt. For TKM er det viktig å sette Balke inn i sin historiske kontekst, dette for å spre kunnskapen som i lang tid ikke har vært tilgjengelig for folk flest. Det å vise hvor bred kunstverden faktisk er, og representere hele omfanget av kunstverden er viktig for museet i dag, selv om det ikke ble sett på som viktig tidligere. Dette speiler vår tids ånde om å ha kunnskap til alle sider av historien.

Avslutning

Problemstillingen for denne oppgaven var å finne ut hva som kjennetegner vår tids forståelse av Peder Balkes senere landskapsmaleri, med utgangspunkt i *Nordkapp*, som er en del av TKM sin samling. Peder Balke var en romantisk landskapsmaler som hadde bakgrunn som dekorasjonsmaler. Han ble anerkjent i Europa for sine romantiske bilder av naturen, hvor det sublime spilte stor rolle. I Norge fikk han ikke den samme anerkjennelsen, nok på grunn av at tiden ikke var inne for hans kunst i Norge.

Balke var en dyktig maler, hans bilder var i samsvar med romantikkens ideologier, og dette fikk han til ved å avbilde naturen med et subjektivt uttrykk som kommuniserte de indre hos mennesket. Dette er noe av det som kjennetegner nutidens forståelse av hans kunst, siden vi i dag er van med kunst som skal appellere til det individuelle, ved at kunsten er åpen for personlige tolkninger og forståelser. I dag blir Balkes subjektive uttrykk satt pris på, noe som ikke gjaldt for Balkes samtid.

Det er mye i Balkes kunst som vi i dag oppfatter som abstrakt. Vi trekker sammenhenger mellom hans kunst og moderne og abstrakte metoder. Måten han forenkler sine motiver på er likt hva flere abstrakte kunstnere gjorde på starten av 1900-tallet, for eksempel Piet Mondrian. Vi kan også gjenkjenne hans stil med å forenkle landskap med grove penselstrøk og lite fargebruk med idéer fra abstraksjonen. Balkes subjektive uttrykk vekker lett følelser og minner hos beskuere, på samme måte vi er lært at abstrakt kunst skal kunne gjøre, ved at den gir rom for egne forståelser. På denne måten fungerer det romantiske bildet sammen med det moderne, romantikkens idé om å få frem det indre følelivet hos mennesket i kunsten er en essensiell del av mye abstraksjon. Et av abstraksjonens formål er å skape et bildespråk for det som ikke er fysisk eller synlig, som følelser. Ved å bruke et bildespråk som for oss i dag er abstrakt, får Balke til å kommunisere følelser gjennom hans kunst.

Det er mange av samtidens kunstnere som har blitt inspirert av Balke, og som viderefører hans måte å abstrahere naturen på. For eksempel Ørnulf Opdahl, som har tolket Balkes kunst på en lik måte som er beskrevet i denne teksten.

Nordkapp er også med tiden blitt et viktig verk for TKM. Maleriet i dag blir sett på som sensasjonelt, og museet viser det stolt fram i sin samlingsutstilling, hvor det aktivt overasker folk og bidrar til mer kunnskap og bredere forståelse av den norske kunsthistorien.

Litteratur:

Blotkamp, Carel, *Mondrian, the art of destruction*, Harry N. Abrams Inc., New York, 1995

Buchhart, Dieter & Lange, Marit Ingeborg & Monrad, Kasper, *Peder Balke, Modernismens norske pioner*, Kunstmeile Krems Betrieds GmbH, Kunsthalle Krems, Ordrupgaard, Kehrer Verlag

Elger, Dietmar, *Abstract Art*, TASCHEN GmbH, Köln, 2008

Helleiesen, Sidsel & Hovdenak, Merete, *Inger Sitter, grafikk oevrekatalog*, Orfeus Publishing, 2016
Heidelberg og forfatterne, 2008

Gooding, Mel, *Den Abstrakte Kunst*, Forlaget Søren Fogtdal A/S, København, 2001

Gunnarson, Torsten, *Nordic Landscape Painting, in the nineteenth century*, Yale University Press, New Haven & London, 1998

Kleiner, Fred S., *Gardner's Art Through the Ages 15th edition*, Cengage Learning, Boston USA, 2015

Koefoed, Holger, *Ørnulf Opdahl, Retrospektiv*, Trondheim Kunstmuseum, Labyrinth Press, 2003

Lange, Marit, *Peder Balke*, Toten Museum, Bøverbru, etter 1986

Lange, Marit & Ljøgodt, Knut & Riopelle, Christopher, *Paintings by Peder Balke*, Yale University Press, London, 2014

Troelsen, Anders, *Mod Modernismen*, Aarhus University Press, Esbjerg, 1994

Uthaug, Geir, *Romantikkens Univers*, Dreyers Forlag, Oslo, 2017